

MINTAQALARDA INVESTITSIYA MUHITINI RIVOJLANTIRISH VA IQTISODIY BARQARORLIK O'RTASIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIKNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Abdullayev Zafar Anvarovich

Osiyo Xalqaro Universiteti
tayanch doktoranti

Annotatsiya

Maqolada mintaqalarda investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi ikki tomonlama bog'liqlik konseptual jihatdan tahlil qilindi. Kapital jamg'arilishi, endogen o'sish, institutsional iqtisodiyot va hududiy rivojlanish nazariyalari qiyosiy o'rganildi. Investitsiya muhiti sifati, investitsion faollik va kapital samaradorligi o'rtasidagi farqlar izohlandi. Tranzaksion xarajatlar, kapitalni o'zlashtirish salohiyati, tarmoqlararo diversifikatsiya va teskari aloqa asosiy ta'sir kanallari sifatida tizimlashtirildi. Ushbu bog'liqlikni ifodalovchi konseptual sxema ishlab chiqildi. Baholash uchun investitsion faollik, kapital samaradorligi, tarkibiy muvozanat, iqtisodiy chidamlilik, ijtimoiy natijadorlik va institutsional sifat yo'nalishlari taklif etildi. Hududiy xususiyatlarga mos investitsiya siyosatini takomillashtirish, loyihalarni mahalliy ishlab chiqarish aloqalari va kadrlar tayyorlash bilan uyg'unlashtirish bo'yicha nazariy xulosalar hamda amaliy tavsiyalar shakllantirildi.

Kalit so'zlar: investitsiya muhiti, mintaqaviy iqtisodiyot, iqtisodiy barqarorlik, institutsional sifat, kapital samaradorligi, kapitalni o'zlashtirish salohiyati, tarmoqlararo diversifikatsiya, hududiy investitsiya siyosati.

Аннотация

В статье была концептуально рассмотрена двусторонняя взаимосвязь инвестиционного климата и экономической устойчивости регионов. Был проведён сравнительный анализ теорий накопления капитала, эндогенного роста, институциональной экономики и регионального развития. Были разграничены качество инвестиционного климата, инвестиционная активность и эффективность капитала. В качестве каналов воздействия были систематизированы транзакционные издержки, способность осваивать капитал, межотраслевая диверсификация и обратная связь. Была разработана концептуальная схема указанной взаимосвязи. Для оценки были предложены шесть направлений: инвестиционная активность, эффективность капитала, структурная сбалансированность, экономическая устойчивость, социальная результативность и институциональное качество. Были сформулированы рекомендации по совершенствованию инвестиционной политики с учётом региональных особенностей, развитию связей проектов с местными поставщиками и согласованию инвестиционных решений с подготовкой квалифицированных кадров.

Ключевые слова: инвестиционный климат, региональная экономика, экономическая устойчивость, институциональное качество, эффективность капитала, способность осваивать капитал, межотраслевая диверсификация, региональная инвестиционная политика.

Abstract

The article conceptually examined the reciprocal relationship between regional investment climates and economic resilience. Theories of capital accumulation, endogenous growth, institutional economics, and regional development were comparatively analysed. Investment climate quality was distinguished from investment activity and capital efficiency. Transaction costs, absorptive capacity, intersectoral diversification, and feedback were organised into four transmission channels. A conceptual framework was developed, and six assessment dimensions were proposed: investment activity, capital efficiency, structural balance, economic resilience, social outcomes, and institutional quality. Recommendations were formulated for adapting investment policies to regional characteristics, strengthening links between investment projects and local suppliers, and coordinating investment decisions with workforce development.

Keywords: investment climate, regional economy, economic resilience, institutional quality, capital efficiency, absorptive capacity, intersectoral diversification, regional investment policy.

KIRISH

Jahon xo‘jaligida kapitalning hududlar o‘rtasida harakatlanishi faqat foyda me‘yori bilan emas, iqtisodiy munosabatlarning oldindan ko‘ra bilinishi, ishlab chiqarish infratuzilmasi, mehnat resurslari sifati va institutlarning ishonchliligi bilan ham belgilanadi. Hududlar o‘rtasidagi unumdorlik va investitsiya faolligi farqlari xalqaro statistikada alohida kuzatiladigan yo‘nalishga aylangan [1]. Investitsiya muhiti masalasi alohida korxona yoki loyiha doirasidan chiqib, hududning uzoq muddatli rivojlanish imkoniyatlarini shakllantiruvchi tizimli xususiyatga aylanmoqda.

Investitsiya hajmining o‘shishi har doim ham iqtisodiy barqarorlikning kuchayishini anglatmaydi. Yirik kapital qo‘yilmalar tor xomashyo tarmog‘iga yo‘naltirilganda ishlab chiqarish tez o‘shishi mumkin, lekin hududning tashqi narx konyunkturasiga bog‘liqligi ham ortadi. O‘rtacha hajmdagi, ammo texnologik yangilanish va mahalliy kooperatsiyaga xizmat qiladigan investitsiyalar iqtisodiy tizim barqarorligiga uzoq muddatli ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekistonda “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun investorlar huquqlarining kafolatlari va investitsiya faoliyatining huquqiy asoslarini belgilab, hududlarda investitsiya muhitini rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratdi [2]. Hududlar iqtisodiy ixtisoslashuvi, sanoat salohiyati, transport-logistika infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari va malakali mehnat resurslari bilan ta‘minlanganligi jihatidan o‘zaro farqlanadi. Mazkur hududiy tafovutlar investitsiya muhitini baholashda yagona respublika ko‘rsatkichi bilan cheklanmasdan, har bir hududning iqtisodiy salohiyati, infratuzilmaviy imkoniyatlari va mavjud resurslarini hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan yondashuvni qo‘llash zarurligini asoslaydi.

Investitsiya siyosatini faqat mablag‘larni o‘zlashtirish sur‘ati bilan baholash investitsiyalarning mahsuldorligi, yangi ish o‘rinlarining barqarorligi va mahalliy ishlab chiqaruvchilar bilan texnologik aloqalarning kuchayishi kabi natijalarni to‘liq

ko'rsatmaydi. Investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik o'rtasida teskari aloqa ham bor: barqaror bandlik, ishlab chiqarish va mahalliy budjet daromadlari investorlar uchun ishonchli muhitni mustahkamlaydi. Bu munosabatni bir yo'nalishli sabab-oqibat zanjiri sifatida emas, o'zaro ta'sir qiluvchi dinamik tizim sifatida baholash kerak.

Maqolaning maqsadi mintaqalarda investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni nazariy jihatdan asoslash, uning mualliflik konseptual sxemasini va baholash yo'nalishlarini ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy adabiyotlarda investitsiyalarning o'sishga ta'sirini tushuntirishda klassik va neoklassik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. R. Solouning iqtisodiy o'sish modeli kapital jamg'arilishi va mehnat omillarining ishlab chiqarish hajmiga ta'sirini ko'rsatib, texnik taraqqiyotni uzoq muddatli o'sishning asosiy manbai sifatida ajratgan [3]. Mintaqaviy darajada bu yondashuv investitsiya hajmi oshgani sari kapital qaytimi pasayishi mumkinligini, demak texnologik sifat va unumdorlikka e'tibor zarurligini bildiradi. R. Barro va X. Sala-i-Martin hududlar va mamlakatlar o'rtasidagi daromad yaqinlashuvini (konvergensiyan) shu model doirasida empirik baholash usullarini tizimlashtirgan [4].

P. Romerning endogen o'sish nazariyasi bilimlar, texnologik g'oyalar va innovatsion faoliyatni iqtisodiy o'sishning ichki manbai sifatida asoslagan [5]. Bundan kelib chiqib, hududdagi investitsiya muhitini faqat ishlab chiqarish binolari yoki uskunalar xaridi bilan emas, tadqiqot, innovatsiya va bilimlar tarqalishiga yaratilgan sharoit bilan ham baholash kerak. Texnologik kooperatsiya va malakali mehnat bozori shakllangan mintaqalarda investitsiyaning qo'shimcha samarasi yuqori bo'ladi. U. Koen va D. Levintal yangi bilimni tanib olish, o'zlashtirish va qo'llash qobiliyatini "o'zlashtirish salohiyati" (absorptive capacity) tushunchasi bilan ifodalagan [6]; bu tushuncha hududning kiritilgan kapitaldan foydalanish qobiliyatini izohlash uchun ham qo'l keladi.

D. Nort institutlarni iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi qoidalar va cheklovlar tizimi sifatida tahlil qilgan [7]. Bu yondashuvga ko'ra, mulk huquqining kafolatlanganligi, shartnomalarning bajarilishi va ma'muriy jarayonlarning barqarorligi kapital qo'yilmalarning kutilgan natijasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Demak, investitsiya muhitining sifati tabiiy resurslar miqdori bilan emas, iqtisodiy aloqalarning ishonchliligi bilan belgilanadi.

M. Porter raqobat ustunliklarini shakllantirishda mahalliy talab, tarmoqlararo aloqalar, raqobat va ixtisoslashgan omillar ahamiyatini ko'rsatgan [8]. Mintaqaviy iqtisodiyot uchun bu g'oya investitsiyalarni alohida loyihalar sifatida emas, mahalliy yetkazib beruvchilar, kadrlar tayyorlash tizimi va xizmat ko'rsatish tarmoqlari bilan bog'langan ishlab chiqarish ekotizimi sifatida tashkil etish zarurligini bildiradi. K. Frenken, F. van Oort va T. Verburg o'zaro bog'liq tarmoqlar xilma-xilligi (related variety) bandlik o'sishiga, bog'liq bo'lmagan tarmoqlar xilma-xilligi esa hududni tarmoq shoklaridan himoya qilishga xizmat qilishini aniqlagan [9].

A. Rodrigues-Poze mintaqaviy rivojlanishda institutlarning ahamiyatiga e'tibor qaratib, hududlar o'rtasidagi farqlarni faqat kapital va infratuzilma bilan tushuntirish

yetarli emasligini ko'rsatgan [10]. Bu qarash investitsiya siyosatini hududlarning institutsional imkoniyatlariga moslashtirish zarurligini anglatadi: bir xil moliyaviy imtiyoz turli mintaqalarda turlicha natija beradi. Jahon bankining investitsiya muhitiga bag'ishlangan hisobotida korxonalarning investitsiya kiritish, ish o'rinlari yaratish va kengayish qarorlariga ta'sir qiluvchi siyosat hamda institutlar ahamiyati yoritilgan [11]. R. Martin va P. Sanli mintaqaviy iqtisodiy chidamlilikni shokka qarshilik, tiklanish, qayta tashkil topish va yangilanish bosqichlari orqali tavsiflagan [12].

Ko'rib chiqilgan ishlar asosida investitsiya muhiti, investitsiya faolligi va iqtisodiy barqarorlik tushunchalarini aniq farqlash zarurati ko'rinadi. Ular har biri mustaqil iqtisodiy mazmunga ega: muhit shart-sharoitlar tizimini, faollik kapital harakatining amaliy ko'lamini, barqarorlik esa iqtisodiy tizimning uzoq muddatli natijaviy holatini ifodalaydi. Investor uchun qulay sharoit hududning tarkibiy chidamliligini avtomatik ravishda kafolatlamaydi, shuning uchun muhitning jozibadorligi va iqtisodiy natijadorligi alohida baholanishi lozim. Bu tushunchalarni yagona konseptual sxemada bog'lash maqolaning ilmiy yangiligini tashkil etadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda tarixiy-mantiqiy tahlil, ilmiy abstraksiya, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya, tizimli yondashuv, institutsional tahlil va konseptual modellash tirish usullaridan foydalanildi. Nazariy qarashlar investitsiya muhiti va mintaqaviy barqarorlik o'rtasidagi aloqani tushuntirish imkoniyatlari bo'yicha guruhlandi (1-jadval), ta'sir mexanizmi bosqichma-bosqich tavsiflandi (2-jadval) va konseptual sxema ko'rinishida umumlashtirildi (1-rasm). Baholash yo'nalishlari uchun hududiy statistikada hisoblanadigan ko'rsatkichlar tanlandi (3-jadval) va ularning hisoblash formulalari keltirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi munosabatlarni tadqiq etishda avvalo "investitsion jozibadorlik", "investitsiya faolligi" va "investitsiya samaradorligi" kategoriyalarini farqlash maqsadga muvofiq. Investitsion jozibadorlik investorning hududga kirish bo'yicha kutilmalariga, faollik amalga oshirilgan kapital qo'yilmalarga, samaradorlik esa kapitaldan olingan iqtisodiy natijaga tegishli. Bu uch o'lchov iqtisodiy barqarorlikka bir xil kuch va yo'nalishda ta'sir etmaydi. Iqtisodiy fanda shakllangan nazariy talqinlar 1-jadvalda tizimlashtirildi.

1-jadvalga ko'ra, investitsiya muhitining iqtisodiy barqarorlikka ta'siri yagona nazariya doirasida to'liq tushuntirilmaydi. Neoklassik yondashuv kapital jamg'arilishining miqdoriy chegaralarini, endogen o'sish nazariyasi uning innovatsion sifatini, institutsional nazariya qaror qabul qilish shartlarini, raqobat ustunligi nazariyasi esa hududiy kooperatsiyaning ahamiyatini ochib beradi. Bu yondashuvlarni birlashtirish investitsiya siyosati natijasini ko'p o'lchamli baholash imkonini yaratadi.

Mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikni uchta o'zaro bog'liq xususiyat orqali tavsiflash mumkin: birinchidan, ishlab chiqarish va bandlikning keskin uzilishlarsiz davom etishi; ikkinchidan, tashqi shoklardan keyin iqtisodiy faoliyatning tiklanish qobiliyati;

uchinchidan, iqtisodiy tarkibning yangi texnologik va bozor sharoitlariga moslashishi [12]. Faqat birinchi xususiyatga tayangan yondashuv statik bo‘lib, uzoq muddatli barqarorlikni to‘liq qamrab olmaydi.

1-jadval

Investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik munosabatlarining nazariy talqinlari¹

Nazariy yondashuv	Nazariy g‘oya	Mintaqaviy barqarorlik uchun xulosa
Neoklassik o‘rish (R. Solou)	Kapital jamg‘arilishi va texnologik taraqqiyot	Investitsiya hajmi bilan birga kapital unumdorligini baholash
Endogen o‘rish (P. Romer)	Bilim va innovatsiyalarning ichki o‘rish omiliga aylanishi	Innovatsion investitsiyalar va bilimlar tarqalishini qo‘llab-quvvatlash
Institutsional yondashuv (D. Nort)	Qoidalar va rag‘batlarning iqtisodiy qarorlarga ta‘siri	Huquqiy aniqlik va shartnomaviy ishonchni kuchaytirish
Raqobat ustunligi (M. Porter)	Mahalliy raqobat, klaster va kooperatsiya	Investitsiyalarni tarmoqlararo aloqalarga bog‘lash
Mintaqaviy institutsional yondashuv (A. Rodrigues-Poze)	Hududiy institutlar sifatidagi farqlar	Siyosat vositalarini hudud sharoitiga moslashtirish

Investitsiya muhiti ta‘sirining birinchi kanali tranzaksion xarajatlar bilan bog‘liq. Ruxsat berish, yer va infratuzilmaga ulanish, shartnomalarni bajarish jarayonlari qanchalik shaffof va oldindan ko‘ra biladigan bo‘lsa, loyihaning noaniqlik bilan bog‘liq xarajatlari shunchalik kamayadi [7]; [11]. Bu kapital qo‘yilmalar ehtimolini oshiradi, lekin uning samarasi raqobat va resurslar taqsimoti mexanizmlari bilan birga yuzaga chiqadi.

Ikkinchi kanal investitsiyalarni o‘zlashtirish salohiyatidir. Mahalliy ishchi kuchining malakasi, logistika, elektr ta‘minoti va mahalliy yetkazib beruvchilar imkoniyati yetarli bo‘lmasa, kiritilgan kapitalning ishlab chiqarish samaradorligiga ta‘siri cheklangan bo‘ladi [6]. Demak, investitsiya muhitini yaxshilash choralarini investitsiyadan foydalanish qobiliyatini rivojlantirish bilan uyg‘unlashtirish lozim.

Uchinchi kanal iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishdir. Bir tarmoqqa kuchli ixtisoslashgan hududda tashqi narx o‘zgarishi yoki talab qisqarishi iqtisodiy faoliyatga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Investitsiyalarni o‘zaro bog‘liq, ammo turli bozorlarga xizmat qiluvchi tarmoqlarga yo‘naltirish mintaqaning tavakkalchiliklarga chidamliligini oshiradi [9]. Bunda diversifikatsiyaning maqsadi ixtisoslashuvdan voz kechish emas, unga bog‘liq xavflarni samarali boshqarishdir.

To‘rtinchi kanal investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik o‘rtasidagi teskari aloqadir. Ishlab chiqarishning uzluksizligi, soliq bazasining barqarorligi va aholi daromadlarining oldindan ko‘ra bilinishi hududdagi bozor talabini ishonchli qiladi va keyingi investitsiya qarorlariga ijobiy ta‘sir etadi. Boshqacha aytganda, investitsiya

¹ Manba: [3; 5; 7; 8; 10] asarlaridagi nazariy qarashlar asosida muallif tomonidan tizimlashtirilgan.

muhiti barqarorlikni shakllantiradi, barqarorlik esa investitsiya muhitining ishonchliligini qayta mustahkamlaydi.

O'tkazilgan tahlilga ko'ra, investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlikning o'zaro ta'sir mexanizmi to'rt bosqichda amal qiladi: birinchi bosqichda muhit investitsiya qarorlari uchun shart-sharoit yaratadi; ikkinchi bosqichda kapitalning o'zlashtirilishi iqtisodiy tarkibga ta'sir ko'rsatadi; uchinchi bosqichda iqtisodiy tizimning moslashuvchanligi va chidamliligi shakllanadi; to'rtinchi bosqichda barqaror iqtisodiy natijalar investitsiya muhitining o'zini qayta shakllantiradi. Har bir bosqichning shartlari va natijasi 2-jadvalda keltirildi.

2-jadval

Investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlikning o'zaro ta'sir mexanizmi¹

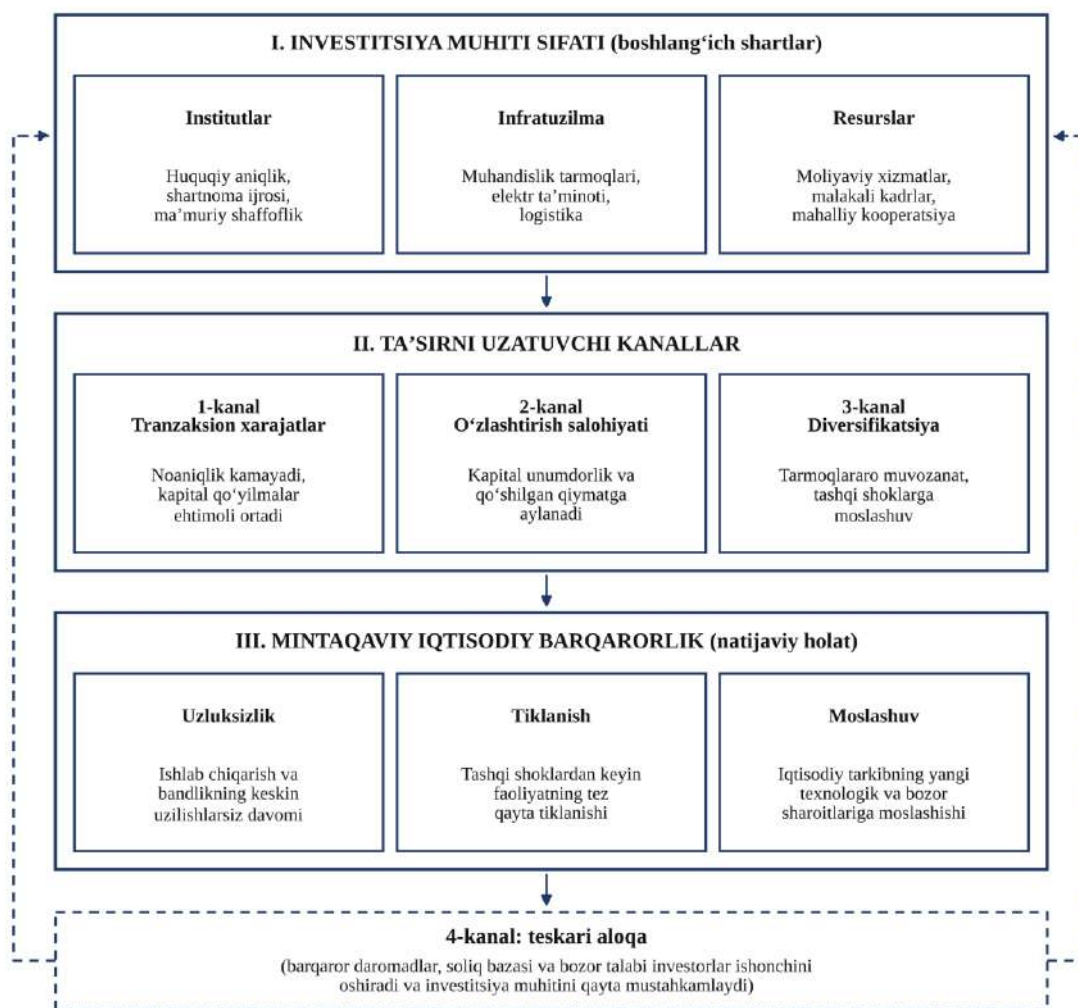
Boshlang'ich shartlar	Ta'sirni uzatuvchi jarayonlar	Natijaviy holat
Institutlar, infratuzilma, moliyaviy imkoniyatlar	Tranzaksion xarajatlarni kamaytirish → kapital jalb qilish	Investitsiya faolligi
Kadrlar, texnologiya, mahalliy kooperatsiya	Kapitalni o'zlashtirish → unumdorlik va qo'shilgan qiymat	Iqtisodiy transformatsiya
Tarmoqlararo muvozanat va tavakkalchilikni boshqarish	Diversifikatsiya → tashqi shoklarga moslashish	Iqtisodiy barqarorlik
Barqaror ishlab chiqarish va daromadlar	Investorlar ishonchi → yangi investitsiya qarorlari	Investitsiya muhitiga teskari ta'sir

2-jadvalda mexanizmning dastlabki uch bosqichi investitsiya muhitidan iqtisodiy barqarorlikka qarab harakatlanadi, to'rtinchi bosqich esa zanjirni yopib, natijani yana boshlang'ich shartlarga qaytaradi. Har bir bosqichning natijaviy holati keyingi bosqich uchun boshlang'ich shartga aylanadi: investitsiya faolligi transformatsiyaga, transformatsiya barqarorlikka, barqarorlik esa investitsiya muhitining mustahkamlanishiga olib keladi. Mexanizmning yaxlit ko'rinishi mualliflik konseptual sxemasida umumlashtirildi (1-rasm).

1-rasmda sxema uch qatlam va teskari aloqa halqasidan iborat. I qatlam investitsiya muhiti sifatini institutlar, infratuzilma va resurslar orqali tavsiflaydi. II qatlam bu shartlarning iqtisodiyotga o'tish yo'llarini, ya'ni tranzaksion xarajatlarni, o'zlashtirish salohiyati va diversifikatsiya kanallarini ko'rsatadi. III qatlam mintaqaviy barqarorlikni uzluksizlik, tiklanish va moslashuv xususiyatlari bilan ifodalaydi. Teskari aloqa halqasi sxemani yopiq tizimga aylantiradi: barqaror natijalar investorlar ishonchini oshirib, I qatlamni mustahkamlaydi. Sxemaning afzalligi shundaki, u kapital oqimi hajmini emas, uning barqarorlikka aylanish yo'lini baholash obyekti sifatida belgilaydi.

Sxemani amaliy baholashga o'tkazish uchun investitsiya muhitiga doir kirish omillarini iqtisodiy barqarorlikning natijaviy ko'rsatkichlaridan ajratish kerak. Shu maqsadda taklif etilgan baholash yo'nalishlari 3-jadvalda keltirildi.

¹ Manba: muallif ishlanmasi.

1-rasm. Investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik o'zaro bog'liqligining konseptual sxemasi¹

Izoh: uzluksiz strelkalar ta'sirning to'g'ri yo'nalishini, uzun chiziqlar teskari aloqa (4-kanal) yo'nalishini ko'rsatadi.

3-jadval
Mintaqalarda investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik bog'liqligini baholashning taklif etilayotgan yo'nalishlari²

Baholash yo'nalishi	Mumkin bo'lgan indikator	Talqin qilishda e'tiborga olinadigan jihat
Investitsiya faolligi	Asosiy kapitalga investitsiyalar / YaHM	Yuqori ko'rsatkich samaradorlikni o'z-o'zidan kafolatlamaydi
Kapital samaradorligi	Investitsiyalar va YaHM o'sishi nisbati (ICOR)	Vaqt lag'i va boshqa o'sish omillarini hisobga olish kerak
Tarkibiy muvozanat	Tarmoqlar ulushi va konsentratsiya indeksi (HHI)	Ixtisoslashuvning ijobiy samarasi ham mavjud
Iqtisodiy chidamlilik	YaHM o'sishining o'zgaruvchanligi (CV)	Tashqi shoklar tabiatini alohida ajratish zarur

¹ Manba: muallif ishlanmasi.

² Manba: muallifning metodologik taklifi; ko'rsatkichlar [1; 12; 9] asosida tanlangan.

Baholash yo‘nalishi	Mumkin bo‘lgan indikator	Talqin qilishda e‘tiborga olinadigan jihat
Ijtimoiy natija	Bandlik va real daromadlar dinamikasi	Demografik o‘zgarishlar ta‘sirini hisobga olish kerak
Institutsional sifat	Ma‘muriy muddatlar, shartnoma ijrosi indikatorlari	Hududlar bo‘yicha taqqoslanadigan ma‘lumotlar talab etiladi

3-jadvalda baholash tizimi olti yo‘nalishni qamrab oladi va investitsiya muhitiga doir kirish omillari bilan iqtisodiy barqarorlikning natijaviy ko‘rsatkichlarini ajratadi. Masalan, investitsiyalar ulushi yuqori bo‘lgan hududda o‘shish sur‘atlarining keskin tebranishi kuzatilsa, kapital oqimi iqtisodiy tizim chidamliligini hali yetarlicha oshirmagan bo‘lishi mumkin. Bunday holatda investitsiyalarning tarmoqlar kesimidagi tarkibi va loyihalarning mahsuldorligini alohida o‘rganish maqsadga muvofiq. Kapital samaradorligi quyidagicha baholanadi:

$$ICOR_{rt} = I_{rt} / \Delta Y_{rt} \quad (1)$$

Bu yerda $ICOR_{rt}$ - r -hududda t -yildagi kapitalning qo‘shimcha sig‘imi koeffitsiyenti; I_{rt} - asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi; ΔY_{rt} - yalpi hududiy mahsulotning (YaHM) real o‘shishi. Koeffitsiyent qanchalik past bo‘lsa, YaHMning har bir birlik o‘shishi uchun shunchalik kam investitsiya talab qilingan bo‘ladi. Tarkibiy muvozanat Herfindal-Hirshman indeksi orqali o‘lchanadi:

$$HHI_{rt} = \sum s_{irt}^2 \quad (2)$$

Bu yerda HHI_{rt} - r -hudud iqtisodiyotining t -yildagi tarmoq konsentratsiyasi indeksi; s_{irt} - i -tarmoqning hudud yalpi qo‘shilgan qiymatidagi ulushi (birlik kasrlarida), yig‘indi barcha tarmoqlar bo‘yicha olinadi. Indeks 1 ga yaqinlashgani sari iqtisodiyot bir tarmoqqa ko‘proq bog‘lanadi, pasaygani sari diversifikatsiya darajasi oshadi [9]. Iqtisodiy chidamlilik o‘shishning variatsiya koeffitsiyenti bilan baholanadi:

$$CV_r = \sigma_r / \mu_r \cdot 100 \quad (3)$$

Bu yerda CV_r - r -hududda YaHM real o‘shish sur‘atlarining variatsiya koeffitsiyenti, foizda; σ_r - kuzatuv davridagi o‘shish sur‘atlarining standart chetlanishi; μ_r - shu davrdagi o‘rtacha o‘shish sur‘ati. Koeffitsiyentning pastligi o‘shishning barqarorligini bildiradi, uni tashqi shoklar davrlari bilan solishtirish esa hududning tiklanish qobiliyatini ko‘rsatadi [12]. Regressiya tahlilida iqtisodiy barqarorlik ko‘rsatkichlari natijaviy o‘zgaruvchi, institutsional sifat, infratuzilma ta‘minoti, investitsiya faolligi va diversifikatsiya esa tushuntiruvchi omillar sifatida kiritilishi mumkin. Sababiy ta‘sirni aniqlashda teskari aloqa, vaqt laglari va kuzatilmaydigan hududiy xususiyatlarni hisobga olish muhim [4].

Taklif etilayotgan mualliflik yondashuviga ko‘ra, investitsiya muhitini takomillashtirishning asosiy maqsadi kapital oqimini maksimallashtirish emas, hudud iqtisodiyotida uzoq muddatli qo‘shilgan qiymat yaratish va tashqi shoklarga moslashish qobiliyatini kuchaytirishdir. Bu yondashuv investitsiya siyosati natijalarini

loyihalar soni yoki investitsiyalar summasi bilan cheklamay, ularning ishlab chiqarish tarkibiga, bandlik sifatiga va mahalliy kooperatsiyaga ta'siri orqali baholashni nazarda tutadi.

O'zbekiston mintaqalari uchun bu yondashuvning amaliy ahamiyati shundaki, investitsiya siyosati vositalarini hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi va rivojlanish zaxiralariga moslashtirish mumkin. Infratuzilmani rivojlantirish ustuvor bo'lgan hududda muhandislik tarmoqlari, kadrlar salohiyatini oshirish zarur bo'lgan hududda kasbiy tayyorgarlik, bir tarmoqqa bog'liqligi yuqori hududda esa qo'shilgan qiymat zanjirlarini kengaytirish birinchi o'ringa chiqadi. Bu choralarni hududiy diagnostika natijalari bilan asoslash ularning samaradorligini oshiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Mintaqaviy investitsiya muhitini kapitalni jalb qilish shart-sharoitlarining yig'indisi sifatida emas, institutsional sifat, ishlab chiqarish infratuzilmasi, resurslarni o'zlashtirish qobiliyati va tarmoqlararo aloqalarni birlashtiruvchi iqtisodiy tizim sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq.

2. Investitsiya muhiti va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi aloqa ikki tomonlama: investitsiya muhiti iqtisodiy transformatsiya uchun sharoit yaratadi, iqtisodiy barqarorlik esa investorlar ishonchi va keyingi kapital qo'yilmalar uchun qulay shartlarni mustahkamlaydi. Bu aloqa to'rt kanal orqali amal qiladi: tranzaksion xarajatlar, o'zlashtirish salohiyati, diversifikatsiya va teskari aloqa.

3. Ishlab chiqilgan mualliflik konseptual sxemasi investitsiya muhiti sifati, ta'sirni uzatuvchi kanallar va barqarorlik xususiyatlarini teskari aloqa halqasi bilan bog'langan yaxlit tizimga birlashtiradi.

Amaliy takliflar:

a) investitsiyalarning iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini baholashda kapital qo'yilmalarning mutlaq hajmi bilan birga kapital samaradorligi (ICOR), tarkibiy konsentratsiya (HHI), bandlik sifati va iqtisodiy o'sish o'zgaruvchanligini (CV) qamrab oluvchi indikatorlar tizimidan foydalanish;

b) hududiy investitsiya siyosatida bir xil rag'batlantirish vositalarini barcha mintaqalarga tatbiq etish o'rniga infratuzilma, institutsional salohiyat va tarmoq ixtisoslashuviga asoslangan differensial yondashuvni qo'llash;

v) hududlarda investitsiya loyihalarini mahalliy yetkazib beruvchilar va kadrlar tayyorlash tizimi bilan bog'lab, kapitalni o'zlashtirish salohiyatini oshirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. OECD. (2024). OECD regions and cities at a glance 2024. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f42db3bf-en>

2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi O'RQ-598-son "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/4664142>

3. Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65-94. <https://doi.org/10.2307/1884513>

4. Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic growth* (2nd ed.). Cambridge, MA: MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262025539/economic-growth/>
5. Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), S71-S102. <https://doi.org/10.1086/261725>
6. Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*, 35(1), 128-152. <https://doi.org/10.2307/2393553>
7. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
8. Porter, M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press.
9. Frenken, K., Van Oort, F., & Verburg, T. (2007). Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional Studies*, 41(5), 685-697. <https://doi.org/10.1080/00343400601120296>
10. Rodríguez-Pose, A. (2013). Do institutions matter for regional development? *Regional Studies*, 47(7), 1034-1047. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.748978>
11. World Bank. (2004). *World development report 2005: A better investment climate for everyone*. Washington, DC: World Bank; Oxford University Press. <https://doi.org/10.1596/0-8213-5682-8>
12. Martin, R., & Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience: Conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15(1), 1-42. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:
Ingliz tili muharriri:
Rus tili muharriri:
Musahhih:
Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Karimova Shirin Zoxid qizi
Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, oktabr, 9-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**